

Aan het algemeen bestuur van de bestuurscommissie van stadsdeel Centrum

Verslag project Behoud historische muurreclames

Enmalige subsidieverlening met directe vaststelling d.d. 7 augustus 2015
Kenmerk: 2015-006837D

De subsidie werd verstrekt aan de Werkgroep Historische Gevelreclames Amsterdam e.o. (WHGA) voor de organisatie van een landelijke platformbijeenkomst over historische gevelreclames in de Roode Bioscoop op vrijdag 2 oktober 2015

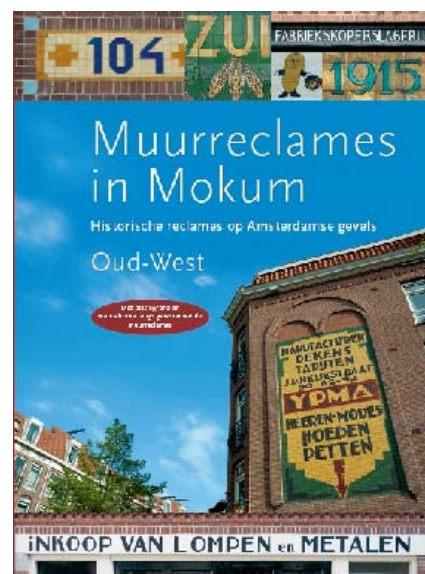
Achtergrond

In onze subsidieaanvraag vermeldden wij dat de activiteit waarvoor de eenmalige subsidie werd aangevraagd rechtstreeks ten dienste stond van de doelen van de aanvragende organisatie. De hoofdactiviteit van de sinds 2002 actieve **Werkgroep Historische Gevelreclames Amsterdam e.o. (WHGA)** bestaat uit het ijveren voor het behoud en, waar nodig en mogelijk, de restauratie van voorbeelden van historische muurreclames, winkelopschriften en dergelijke in Amsterdam. Stadsdeel Centrum draagt sinds enige jaren jaarlijks bij aan het binnen dit stadsdeel lopende restauratieprogramma (begrotingspost herstel van historische gevelstenen, poortjes en reclames).

Over deze laatste langer lopende subsidiestroom, specifiek gericht op restauraties, gaat deze verantwoording niet. De onderhavige eenmalige subsidie werd aangevraagd voor een activiteit die verband houdt met een van de wegen die de WHGA voor het bereiken van haar doel bewandelt: het onderhouden van vruchtbare contacten met gelijkgerichte organisaties elders in het land. Het gaat hierbij om vergelijkbare lokale werkgroepen, en in sommige plaatsen ook gemeentelijke commissies; voorts de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Heemschut e.m. Dit contact wordt deels gestroomlijnd via de landelijke stichting Tekens aan de Wand.

In het in 2012 door deze laatste stichting uitgebrachte boek *Tekens aan de Wand. Geschilderde muurreclames in Nederland* nam een van de leden van de WHGA het hoofdstuk over Amsterdam voor zijn rekening; in dat hoofdstuk wordt de vooraanstaande rol van Amsterdam-Centrum voor het voetlicht gebracht. Tijdens de bijeenkomst in de Roode Bioscoop werd vastgesteld dat er – mede dankzij de subsidies van het stadsdeel – de laatste jaren met name in dit stadsdeel zoveel voortgang is geboekt, dat het genoemde hoofdstuk inmiddels een tamelijk drastische herziening zou verdienen.

De subsidie diende ter dekking van de door de WHGA gemaakte kosten voor de dit jaar in Amsterdam gehouden landelijke platformbijeenkomst over historische gevelreclames. Jaarlijks belegt genoemde landelijke stichting in wisselende plaatsen een dergelijke platformbijeenkomst, met als doel het promoten van de belangstelling voor historische gevelreclames en het uitwisselen van ervaringen rond het behoud van deze vorm van cultureel erfgoed. Vast onderdeel is een excursie langs gerestaureerde historische reclames in de plaats van samenkomst. Tekens aan de Wand vroeg de leden van de WHGA dit jaar, voor de tweede maal in haar bestaan, als gastheren op te treden. De WHGA koos voor een bijeenkomst en wandeling in stadsdeel Centrum; de vorderingen gemaakt met het restauratieprogramma aldaar en de mede in verband hiermee geplande uitgave van een tweede WHGA-wandelgids (na de eerdere uitgave *Muurreclames in Mokum. Historische reclames op Amsterdamse gevels – Oud-West*) vormden de achtergrond van deze keuze.

Netwerkfunctie: deelnemers, contacten

Aan de ochtendbijeenkomst werd deelgenomen door ten minste 37 personen (middagwandeling: ca. 26 personen), actief in en/of afkomstig uit diverse plaatsen en regio's:

- landelijk stichtingsbestuur en adviseurs Tekens aan de Wand; BOEi [*zie blz. 6*]; Erfgoedvereniging Heemschut
- Amsterdam bestuur stadsdeel Centrum; Jordaanmuseum; Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad; WHGA; Ymere; enige geïnteresseerde eigenaars/gebruikers van panden met al of niet gerestaureerde of te restaureren geveltekens
- Bergen op Zoom gemeente; Stichting Industrieel Erfgoed Bergen op Stoom (SIEB)
- Den Haag Stichting Industrieel Erfgoed Den Haag (SIEH)
- Deventer Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED)
- Groningen gemeente; Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N)
- Leeuwarden Stichting Muurtaal
- Utrecht gemeente Utrecht Werkgroep Directe Voorzieningen
- Zeeland Zeeuws Archief
- Zwolle Historische Muurreclames Zwolle; Werkgroep Zwols Industrieel Erfgoed (ZIE)
- restauratieschilders uit Amsterdam, Dordrecht, Den Haag, 's-Hertogenbosch, Kampen, Tilburg, Zaandam
- nieuwe media wllmkalb.wordpress.com (blog 'Oude Letteren')

In het kader van de voorbereiding van deze bijeenkomst (en soms in de follow-up) werden naast bovengenoemde ook verder nieuwe contacten gelegd of oude aangehaald en andere personen en organisaties bereikt (soms resulterend in afzeggingen-met-spijt), waaronder:

- landelijk Federatie Industrieel Erfgoed Nederland; ; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed; Vereniging Bedrijf en Historie
- Amstelveen particulier fotoarchief historische geveltekens in Nederland
- Amsterdam ABN AMRO bedrijfsarchief; Heemschut Amsterdam; Monumenten & Archeologie; Commissie van Welstand en Monumenten; Stadsdeel Oost; Stadsherstel; Stichting Heijmeijer van Heemstede; Vereniging Ons Amsterdam; Vereniging Vrienden van Amsterdamse Gevelstenen (VVAG); Wijkcentrum d'Oude Stadt; professionals werkzaam in restauratieschilderwerk, grafische vormgeving, fotografie, historisch onderzoek
- Delft Van oude merken, de dingen die voorbijgaan
- Gelderland/Flevoland Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland/Flevoland (SIEGF)
- Haarlem Stichting Geveltekens Vereniging Haerlem
- Leiden Werkgroep geveltekens Historische Vereniging Oud Leiden

(In dit laatste overzicht zijn niet opgenomen die organisaties/personen die werden gedekt door uitnodigingen vanuit de landelijke stichting Tekens aan de Wand.)

Voor perscontacten: zie onder 'Publiciteit' hieronder.

De bijeenkomst en de middagwandeling gaven ook aanleiding tot het leggen of aanhalen van contacten met enige bewoners/gebruikers van panden met reclames en opschriften:

- daaronder met de Roode Bioscoop zelf, die een iets verderop gelegen pand aan het Haarlemmerplein heeft verworven, waarop twee oude opschriften schemeren die verband houden met het garage- en taxibedrijf: typerende stille getuigen van de historische functie van dit plein als 'wagenplein' aan wat ooit de rand van de stad was. De hoop is dat te zijner tijd bij het voor gebruik gereedmaken van dit pand deze opschriften bewaard kunnen worden en beter zichtbaar gemaakt;
- en met de bewoonster van een pand in de Jordaan waarop in 2014 uit het niets, door particulier initiatief, een metershoge oude caféreclame (tussen 1954 en 1958 weggeverfd) in ere werd hersteld. 'Uit het niets': dat wil zeggen tot verrassing van de WHGA, die nog geen stappen had ondernomen in de richting van restauratie van deze haar bekende reclame. Overwogen wordt te gelegener tijd een balletje op te werpen om deze restau-

ratie aan de hand van het (al eerder verrichte en nog aan te vullen) historisch onderzoek door de WHGA te vervolmaken;

– met de bewoner van een pand in de Leidsepleinbuurt, waarop een reliëf van een verdwenen rijtuig- en carrosseriebouwer prijkt. Hij heeft daarvan uitgebreid studie gemaakt, en kwam in verband hiermee in contact met de WHGA. De uitnodiging voor en deelname aan de gevelreclamedag zijn uitgemond in een versteving van dat contact en het kenbaar gemaakte voornemen om zich voor het werk van de WHGA in te zetten;

– enkele bewoners van panden waarlangs de wandeling voerde toonden zich spontaan bereid het gezelschap te woord te staan (foto links Richard Hengeveld);

– even spontaan was de toevoeging van een extra attractie tijdens de excursie, toen een (op persoonlijke titel) meewandelende medewerkster van Ymere het gezelschap aanbod een kleine rondleiding te geven in een hofje dat niet lang geleden onder haar supervisie door de woningcorporatie in beheer genomen is. De WHGA heeft na 2 oktober de al bestaande contacten met Ymere over mogelijke restauraties van gevelopschriften nog versterkt;

– een bijzondere bijdrage aan het welslagen van de dag werd geleverd door een prominente Vijzelgracht-bewoner, meester-banketbakker Cees Holtkamp, op wiens instigatie in

2014 een kolossale letterreclame op zijn bedrijfspand om de hoek aan de Noorderstraat door de WHGA is gerestaureerd. Hij onthaalde het gezelschap tijdens de wandeling op zijn verhaal over de achtergrond van de reclame (van een voorganger-eigenaar) én op warme chocola en ovenverse speculaasjes (foto Richard Hengeveld).

Publiciteit: perscontacten, persberichten, aanmeldingen bij websites

- Amsterdam *Binnenstad (VVAB)*; Buurtkrant Jordaan & Gouden Reael* (Wijkcentrum Jordaan & Gouden Reael); *Buurtkrant Zeven* (d' Oude Stadt); online Evenementenagenda gemeente Amsterdam (evenementen.amsterdam.nl) (zie bijlage 1); gevelreclames.nl (WHGA) (zie bijlage 2); jordaanmuseum.nl (Jordaanmuseum) (zie bijlage 2); *maandblad Ons Amsterdam* (onsamsterdam.nl); Vereniging voor Heemkennis Ons Amsterdam (onsamsterdam.info)
- landelijk historischegevelreclames.nl (Tekens aan de Wand)*; *Monumentaal* magazine** (monumentaal.com)

* Zie overzicht deelnemers.

** Aangespoord door de aankondiging van de platformbijeenkomst benaderde de hoofdredacteur van Monumentaal de WHGA met de mededeling dat hij begin 2016 graag een artikel over het onderwerp plaatst.

Aan de deelnemers toegezonden en uitgereikt materiaal

OV-info; aanlooproute naar Roode Bioscoop vanaf CS via Haarlemmerstraat en -dijk (bijlage 3); programma ochtend- en middagedeelten (bijlage 4); geïllustreerde beschrijving middagwandeling (voor een pdf van de gecorrigeerde/aangevulde versie zie bijlage 6); exemplaren van: *Stadsherstel Magazine* nr. 79, mei 2015 (Monique Hollenkamp, "'Fresco's' in de stad', blz. 12-14)*; *MUG Magazine* juni 2015 (Arnoud van Soest, 'Gevelreclame vertelt de geschiedenis van de stad', blz. 21); *Buurtkrant Zeven* nr. 108, september 2015 (Els Willems, 'Gevelreclames', blz. 2)*; gemeentekrant *Amsterdam* (editie Oost) jrg. 2 nr. 8, 17 september 2015 ('Reclame voor failliete automerken', blz. 16)*.

* Uitdeelexemplaren welwillend ter beschikking gesteld door Stadsherstel Amsterdam NV afd. Communicatie, Wijkcentrum d'Oude Stadt, Stadsdeel Oost.

Roode Bioscoop: uitwisseling van ervaringen (foto Richard Hengeveld)

De bijeenkomst

Tijdens de discussie in de Roode Bioscoop sprak voorzitter drs. Peter Nijhof van Tekens aan de Wand, geconfronteerd met zijn eigen uitspraak uit 2001 in het maandblad *Ons Amsterdam* dat Amsterdam 'de minst interessante stad' in ons land was waar het aankwam op het aantal bewaarde, laat staan gerestaureerde historische gevelreclames, van een inmiddels 'royaal ingelopen achterstand'. Op die wijze zou hij zich vandaag beslist niet meer uitlaten.

Amsterdam
veronachtzaamt
'fresco's van
de middenstand'

Geda werd ergens rond populair na 1945. Ook Van Wijk, de bekende
dit 'fresco's van de middenstand' - fresco's en eigen Calandruik op
de markt. Museum voor 1947 op Dijk. "Spaak's, 1948 Westin 11
Foto: R.C. de Vries, 2007.

uit PowerPoint-presentatie
WHGA

In Leiden is ook een
times gerestaureerd, en
in Delft ontworpen de
in fraai opgeknipte
Zo zijn er meer plannen
doen van gemeentel-
ingen en sponsors, die
wordt gehouden.
me is er goed. Dat bleef
e tentoonstelling 100 jaar
de Beus van Berlage
bezoekers trok. En ook
een onder de naam
al een website werd
rijzend naar taaling, histo-
collecties.
liciteit trekt het Comité
Kampen, dat een bonte

Een wandelroute voert langs de "fres-
co's van de middenstand", en de
gemeente maakt er op haar website
goede sier mee. Ook al met de nodige
nuttam werd onlangs in Leidschendam
een gewetensvol gerestaureerde muur-
reclame van Hymende Genever ont-
huld. Een initiatief van de Stichting
Haags Industrieel Erfgoed, die al jaren
actief is. In 1979 werd de Haagse gevel-
reclame zelfs een tentoonstelling
waard geacht in het prestigieuze
Gemeentemuseum.
"Amsterdam is de minst interessante
stad in dit opzicht," vindt Peter Nijhof,
die bij de Rijksdienst voor de Monu-
mentenzorg het industrieel erfgoed
onder zijn hoede heeft en al jaren over

Als het
had Au-
dat is
Mede
die in
Sticht-
richt.
Deze s-
boek o-
de tem-
toons-
kondig
een m-
etames
anders
de s-
elke p-
tauren

Inleidingen en presentaties werden gehouden en discussiebijdragen geleverd door onder anderen:

- Richard Hengeveld, namens de WHGA (zie screenshots PowerPoint, bijlage 5).

foto Edward Schenk

- Jeanine van Pinxteren, lid dagelijks bestuur bestuurscommissie Stadsdeel Centrum

Zij sprak onder meer haar blijdschap uit over de hernieuwde waardering voor dit type erfgoed en voor de private initiatieven tot behoud ervan, en vond het *'handig aangepakt'*: want het stimuleren van een en ander kost uiteindelijk *'meer moeite dan geld'* – een gedachte die aansluit bij de subsidieaanvraag, waarin werd gesteld: 'Een niet onbelangrijk effect van dit soort officiële ruggesteun en publiciteit is ook, dat eigenaars en gebruikers van panden makkelijker te bewegen zijn tot het verlenen van medewerking aan restauraties én daarbij een deel van de bekostiging van het restauratieprogramma op zich te nemen – een praktisch voorbeeld van het samengaan van publieke en private financiering op basis van een relatief geringe inzet van publieke middelen.' – Misschien iets minder handig vond zij persoonlijk hoogstens de recente keuze voor de restauratie op de Palmgracht van de wervingsreclame voor het Indisch Leger, *'in plaats van een muurreclame op de volgende hoek'* (verwijzend naar het recente artikel in *Het Parool* [zie bijlage 5] waarin een dissidente buurtbewoner zijn gram spuide).

- Peter Nijhof, voorzitter Tekens aan de Wand

Hij haakte direct in op wat Jeanine van Pinxteren naar voren bracht over mogelijk politiek of anderszins gevoelige objecten, met een verwijzing naar discussies gevoerd binnen zijn eigen Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed over het bewaren van sporen van de NSB. Ook die maken onderdeel uit van het Nederlandse geschiedverhaal, en de conclusie was destijds: wel behouden. Ook het verhaal van de werving voor het Indisch Leger, juist in deze armoedige hoek van de Jordaan, is interessant.

foto Richard Hengeveld

- Corine Kraak, decoratieschilder te Dordrecht, betrokken bij restauratie van een historische muurreclame aldaar, bracht de daarbij ondervonden problemen en dilemma's ter discussie.

- Evert Jan Entzinger van Historische Muurreclames Zwolle vertelde over zijn recente burgerinitiatief tot het herstellen van lokaal bewaarde gevelreclames (← openingsbeeld PowerPoint).

- Wendy Schoenaker, restauratieschilder te 's-Hertogenbosch en bestuurslid Tekens aan de Wand, die ook in Amsterdam Centrum belangrijke reclames heeft gerestaureerd (waaronder op de Vijzelgracht – onderdeel van de middagwandeling), sprak over dilemma's voor de restaurator bij de omgang met geschilderde muurreclames, met discussiebijdragen van collega-restauratieschilders René Klarenbeek (Den Haag), Margriet van Eijk (Amsterdam, recente restauratie Centrum: Kromme Waal 16 BOTER EN KAAS), en anderen.

foto Edward Schenk

Lunch en excursie langs muurreclames

Na de lunch in de Roode Bioscoop, die gelegenheid gaf voor het voortzetten van de discussie – ook over 'Amsterdams' onderwerpen als de recente restauratie van de reclame voor het Indisch Leger, maar meer nog over allerlei, ook technische, aspecten klevend aan het behoud van verweerde en ook van al gerestaureerde muurreclames – en voor verdere onderlinge kennismaking en nuttig netwerken, begaf het grootste deel van het gezelschap zich voor een zonnige wandeling langs historische gevelreclames in stadsdeel Centrum naar buiten. Een overzicht van de tijdens de ruim drie uur durende wandeling bezichtigde objecten is te vinden in bijlage 6. Die ruim drie uur waren bij lange na niet voldoende om alles onderweg uitvoerig te bekijken en te belichten, maar er was niets dan lof van de enthousiaste deelnemers – wat ten dele is toe te schrijven aan het gegeven dat er inderdaad in Amsterdam, in het bijzonder ook in Amsterdam-Centrum, heel veel te zien en nog te ontdekken is op dit gebied.

Resultaten

Dit verslag had uitgebreider gekund; lang niet al het besprokene over wat elders in Nederland gebeurt is hier vermeld. Het is geen volledig verslag waaruit duidelijk wordt wat de bijeenkomst voor alle afzonderlijke deelnemers, afkomstig uit verschillende plaatsen, heeft opgeleverd. In een Amsterdams verslag voor een Amsterdamse subsidiegever ligt allicht de nadruk op de Amsterdamse kant van de zaak. De hoofdzaken ten aanzien van de betekenis die deze dag heeft gehad vanuit Amsterdams perspectief zijn her en der al de revue gepasseerd – zie de overzichten van gelegde contacten, de besproken discussiepunten enz. Nog enige opmerkingen volgen hierna.

In september bezocht een afvaardiging van de WHGA in Ede een symposium over Industrieel erfgoed, mede georganiseerd door BOEi, de organisatie voor het restaureren en herbestemmen van cultureel erfgoed (oorspronkelijk: Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed). Dit bood de gelegenheid tot het direct benaderen van potentiële belangstellenden uit den lande voor de bijeenkomst van 2 oktober. Ook het contact met het blad *Monumentaal* kwam zo tot stand. Aan de orde kwam hier onder andere de voorgenomen toekomstige archief functie van BOEi op het hele terrein van het industrieel erfgoed (inclusief vraagstukken van digitalisering); dit is in de bijeenkomst in de Roode Bioscoop ook ingebracht, en het kan in de toekomst zeker van belang zijn voor de WHGA.

De bereidheid van stadsdeelbestuurster Jeanine van Pinxteren, niet alleen om zich te stellen achter het toekennen van een financiële bijdrage voor de organisatie van deze dag, maar ook om aan de ochtendbijeenkomst en lunch deel te nemen en namens het stadsdeelbestuur het woord te voeren, werd door zowel de organiserende landelijke stichting Tekens aan de Wand als de Amsterdamse WHGA zeer gewaardeerd. Dit soort officiële ruggesteun is, zoals in de subsidieaanvraag al gesteld, van groot belang: 'De ervaring leert (...) dat van deze landelijke bijeenkomsten op plaatselijk niveau ook in die zin een impuls uitgaat, dat ondersteuning van gemeente-

wege – zichtbaar gemaakt door het onthaal in gemeentehuizen, door stads(deel)bestuurders die de platform-bijeenkomsten toespreken, en door verdere facilitering en sponsoring van de bijeenkomsten – veelal leidt tot welkome publiciteit in lokale media. Voor een groep als de WHGA versoepelt dit, via een grotere bewustwording bij bewonersorganisaties, corporaties e.d. van het belang van het behoud van dit type cultureel erfgoed, de toegang tot en het contact met deze organisaties.'

Nog afgezien van al het andere heeft de dag heel praktisch betekenis gehad voor de Amsterdamse werkgroep zelf, die, zoals eerder vermeld, naar het zich laat aanzien mede naar aanleiding van deze dag een versterking tegemoet mag zien van de eigen, bezien tegen de achtergrond van al het klaarliggende werk pover bemande, gelederen.

Een van de nog niet genoemde punten waarop door de WHGA ideeën zijn uitgewisseld betrof het mogelijk gezamenlijk optrekken met andere steden in het benaderen van verhoopde sponsors – denk aan min of meer identieke te restaureren reclames, bijv. van hetzelfde merk. In de context van de correspondentie met belangstellenden voor de meeting is ook door een particulier fonds dat een flink aantal jaren geleden al eens een bijdrage heeft geleverd in de bekostiging van een restauratie, de bereidheid gemeld om in de nabije toekomst 'weer eens iets te ondersteunen'.

De ochtendbijeenkomst, maar zeker ook de excursie en niet te vergeten het afsluitende terrasbezoek, heeft ook een mooie rol vervuld voor de onderlinge kennismaking van restauratieschilders betrokken bij het herstel van Amsterdamse muurreclames met hun collega's uit het land. Sommige van deze professionals kenden elkaar, andere ontmoetten elkaar voor het eerst, en stelden grote prijs op de geboden mogelijkheid tot het uitwisselen van hun – soms ook botsende – visies op de aanpak van bepaalde technische en andere problemen.

Uit de kring van deelnemers kwam, vooral tijdens de wandeling, nog de nodige waardevolle aanvullende informatie naar boven met betrekking tot verschillende schilderijen. Het voorbereiden van de 'handout' (bijlage 6), en ook weer de wandeling zelf, leverden eveneens nieuwe informatie op en zelfs nieuwe ontdekkingen. – Snel archiefonderzoek in dagen na de bijeenkomst door een van de nieuwsgierig gemaakte deelnemers (die door de WHGA aangereikte handschoen – zie bijlage 3, Haarlemmerplein 11 – oppakte) dichtte een lang bestaande lacune in de beschikbare informatie over een van de objecten waarvan de restauratie op de wenselijkst van de WHGA prijkt: zie bijlage 6, bladzijde 1.

Alles bij elkaar hebben de middagwandeling en de voorbereiding daarvan een nuttige functie vervuld als vingeroefening voor de binnen afzienbare tijd – een en ander afhankelijk van te werven fondsen voor de feitelijke productie – te realiseren nieuwe publicatie van de WHGA, het tweede deel van de serie wandelgidsen onder de titel *Muurreclames in Mokum*.

4 november 2015

Werkgroep Historische Gevelreclames Amsterdam
verslag: Richard Hengeveld

Bijlagen (pdf)

- 1 Vermelding op online Evenementenagenda gemeente Amsterdam
- 2 Vermelding op WHGA-site www.gevelreclames.nl
- 3 Aan deelnemers toegezonden 'aanlooproute' naar de Roode Bioscoop
- 4 Programma 2 oktober 2015
- 5 Powerpointpresentatie WHGA (screenshots)
- 6 Beschrijving wandeling langs muurreclames (gereviseerde versie oktober 2015)